

О.В. Мальцева

Приазовський державний технічний університет, м. Маріуполь, Україна

GENERATION Y: ІРОНІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ ЯК СПОСІБ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

У статті виявляються особливості соціального та психологічного дистанціювання декількох останніх поколінь на підставі їхньої самоідентифікації з різними системами цінностей та життєвими стратегіями, визначені витоки та характерні риси сміхового (іронічного) ставлення до соціокультурної дійсності у новій генерації людей, а також можливі наслідки цього явища.

У аналізі можливих варіантів суспільного розвитку в майбутньому все більше уваги приділяється вивченню різних соціальних верств (страт) з тим, щоб виявити ті тенденції, що зумовлюють специфіку різноманітних угруповань. Адже вплив кожної соціальної складової визначає домінуючі в суспільстві системи цінностей та культурні стандарти. Особливого значення такі дослідження набувають, коли вони стосуються соціально-демографічної структури суспільства, а точніше, таких груп населення, що відрізняються одна від одної за віком. Зміна поколінь завжди супроводжується перехідним періодом, коли відбувається переформатування життєвих орієнтирів, світоглядних уподобань, ідеалів тощо.

У цьому плані соціологи, соціальні філософи, соціальні психологи велике значення надають вивченню певних мотиваційних настанов, що спрямовують ціннісні вибори кожного покоління. Це цілком зрозуміло, оскільки вивчення і аналіз світоглядних орієнтацій кожного нового покоління складає підстави для соціально-філософського дослідження загальних перспектив розвитку людської цивілізації. Покоління, що зараз тільки заявляє про себе, вже має «своє обличчя», риси якого суттєво відрізняються від попередніх. Західні соціологи його умовно називають «generation Y» («покоління Y») аналогічно до «generation X» («покоління X»). Однією з головних, якщо не найголовнішою, рисою, що підкреслює своєрідність «людей Y», вони називають **іронічне** ставлення до життя в цілому та до всіх його проявів окремо. Іронія – це загальний настрій нового покоління. Сміхове (оскільки іронія є різновидом сміху) ставлення до політичної, економічної системи, органів державного управління визначає лінію поведінки та характер життєвого цілепокладання у його представників. Можна сказати, що сміхове ставлення до соціальної дійсності стає способом самоідентифікації людей нової генерації.

Безумовно, це явище потребує не тільки практично-соціологічного дослідження (до речі, такі активно ведуться у США, Канаді, Великобританії, Франції, Росії та інших країнах світу), але й соціально-філософського, тобто теоретичного осмислення. Сучасна молодь (тут маються на увазі люди у віці приблизно 20 років), з одного боку, рельєфно демонструє бажання досягти певного соціального статусу завдяки самоототожненню з обраними ціннісними орієнтирами і визначенню «своєї» соціальної ніші, а з іншого, вона дистанціюється від окремих цінностей та категорій соціальних груп, що мають інший «життєвий почерк». Іронічна тональність такої самоідентифікації потребує більш глибокого проникнення в сутність феномену, що народжується на наших очах. У зв'язку з цим суттєвим виявляється дослідження функціональної ролі сміху у процесі індивідуального та колективного самовизначення, а також у перехідних станах соціуму. Вивчення цих питань дозволить спрогнозувати можливі контури майбутнього соціокультурного буття

та розширити набір способів його корегування. Таким чином, означена проблематика є надзвичайно актуальною і малодослідженою. Більше того, можна стверджувати, що вона зовсім нова, оскільки інтерес до неї у науковців зростає разом з новим поколінням.

Хоча слід зазначити, що вже існують певні наукові розробки, які складають фундамент для нашого подальшого дискурсу. У них репрезентуються результати вивчення соціального та психологічного дистанціювання в одномірній площині соціального простору (політичного, адміністративного, економічного, символічного і т.п.). Наприклад, Г. Зіммель, Т. Парк, Е. Берджес, П. Сорокін визначили порядок відсторонення людей, що належать до різних груп, за їхньою спрямованістю на чітко окреслені системи цінностей (професійні, класові, етнічні, національні, релігійні тощо). Також важливим для розгляду нашої проблеми є звернення до теорії колективного несвідомого. Згідно з цією теорією, несвідомі колективні настрої, уподобання, моделі реагування на ті чи інші випробування виступають консолідуючим фактором не тільки для цілісних спільнот, але й для малих соціальних груп, що є їхньою складовою частиною. Як помітили Е. Дюркгейм та К. Юнг, зміст «колективних уявлень» неодмінно відбивається на ідеології таких соціальних угруповань, а це, у свою чергу, сприяє появі спільних символів і стилів поведінки, що вирізняють їх носіїв на загальному суспільному тлі. Підкреслимо значення досвіду вивчення генераційної відчуженості (протиставлення образів «ми» і «вони») у соціально-філософській та соціологічній думці останнього десятиріччя [1-3], а також дослідження ціннісної динаміки в умовах Постмодерну і генераційного зсуву в соціальній структурі суспільства. Зосереджуючись на аналізі саме сміхового (іронічного) ставлення до життя як особливого способу самоідентифікації нового покоління, ми беремо до уваги наукові доробки Ч. Кулі щодо існування єдиної загальної емоції, яка сприяє зближенню усередині певної групи і «яка визначає таке почуття “ми”, що не потребує ніяких доказів». Для розгляду функціональної ролі іронічного настрою в процесі самовизначення сучасних молодих людей скористаємося окремими концепціями сміху.

Отже, **мета даної роботи**: виявити особливості соціального та психологічного дистанціювання декількох останніх поколінь на підставі їхньої самоідентифікації з різними системами цінностей та життєвими стратегіями, визначити витoki та характерні риси сміхового (іронічного) ставлення до соціокультурної дійсності у новій генерації людей, а також можливі наслідки цього явища.

Задля цього передбачається вирішити наступні **завдання**:

1) дослідити спільні та відмінні риси соціального та психологічного дистанціювання декількох останніх поколінь;

2) виявити витoki саме сміхового (іронічного) ставлення до життя у представників нового покоління як головного способу їхньої самоідентифікації та в цьому контексті проаналізувати особливості функціонування сміхових настроїв у соціальному просторі в перехідну епоху;

3) визначити перспективи соціокультурного розвитку у разі ствердження і домінування тієї системи цінностей, носіями якої є «люди Y», та дослідити, як ці оцінки співвідносяться з футурологічними прогнозами розвитку людства.

Щодо **методології наукового пошуку**, то проблематика дослідження передбачає її комплексне вирішення. У процесі роботи планується залучити звичні для соціально-філософського дискурсу системний, структурно-функціональний та порівняльно-історичний методи. Специфіка напрямку запропонованих нами наукових розвідок зумовлює звернення до спеціальних методик, що використовують у психології емоційних станів, а також у загальній, міжперсональній та соціальній психології. Крім того, задля обробки фактичного матеріалу застосуємо нетрадиційні соціологічні прийоми і методи, дослідження різних аспектів «соціального несвідомого», котрі значно впливають на поведінку людей у соціу-

мі та спрямовують їхні ціннісні вибори. Також використаємо деякі методики соціально-філософського прогнозування та компаративістське узагальнення з метою зіставлення різноманітних точок зору.

Починаючи дослідження своєрідних способів самовизначення та самоотождення нового покоління, ми спираємося на той факт, що між малими соціальними групами більш-менш рівного масштабу, якими і є різні за віком категорії людей, існує певний зв'язок. Виходячи з цього, ми вважаємо за необхідне дослідити процес формування характерних ознак декількох останніх поколінь. Оскільки, за З. Бауманом, наявність самотніх рис і ціннісної спрямованості у кожній малої соціальної складової надає її представникам «душевний комфорт у “своєї” групі та не дає можливості інтегруватися повністю з “чужими”». Виявлення підстав для соціально-психологічного дистанціювання та міжгенераційного відчуження у поколінь, що йдуть на зміну одне одному, дозволить дослідити певні тенденції у формуванні притаманних їм ціннісних пріоритетів і виборі ними життєвої стратегії та засобів її реалізації. Це дозволить подивитися на феномен «покоління ігрек» ні як на «окремий випадок», а у історичному контексті загальної соціокультурної динаміки.

На наш погляд, зрозуміти особливі риси сучасної молоді неможливо без звернення до витоків тих тенденцій, що так яскраво проявляються сьогодні. Слід зауважити, що своєрідну межу не лише між поколіннями, але й між різним станом соціокультурного буття у ХХ ст. зазначило покоління, народжене травневою революцією 1968 р. Декларуючи постмодерністські гасла, молоді привнесли в суспільство специфічну ментальну атмосферу – дух карнавалу з його інверсійною природою, змішаністю усіх смислів і значень, очікуванням змін. Вони щодуху силилися розхитати звичну систему соціальних норм, стандартів, оцінок. Їх приваблювала ідея безсистемності, плюралістичності, різноманітності цінностей і відсутності усіляких ієрархій. Карнавальна свідомість передбачала активізацію нігілізму, пародіювання і висміювання всього попереднього досвіду людства, самоствердження шляхом кардинального розриву з традиційними уявленнями про порядок у суспільстві та культурні норми.

Тоді лінія розподілу поколінь пройшла між прибічниками цієї несподіваної позиції і тими, хто сприйняв революційні виступи студентів як інтелектуальні забаганки, такі собі дитячі забавки. Виходить, що у даному випадку соціальна дистанція і подальше міжгенераційне відчуження з попереднім поколінням забезпечувалося за рахунок відмови «жити, як всі». Саме бунтарські настрої сприяли самоідентифікації представників тодішньої молоді, оскільки їхнє відчуття «ми» формувалося як протест проти усієї минулої культури. Загальний психологічний тон цього покоління можна охарактеризувати як негативістський, пов'язаний з нестерпимою жагою позбутися нав'язливого соціального світу, де панують усталені та віджилі своє норми, правила, критерії поведінки. І на Заході, і в радянській дійсності покоління 60-х вирізняв їдкий сарказм, парадоксальність суджень, бажання швидких перемін і моментальної реалізації проголошених ідеалів. Однак стремління приручити дух карнавальної свободи, що розігрався у зв'язку з перехідними процесами, з метою влаштувати «нескінченне свято», не виправдалося. Замість того, щоб використати перехідну хаотичність задля оновлення ціннісної стратегії і поступово перейти до впровадження її у життя, молоді люди, які пройнялися постмодерністською ідеологією, вимагали «продовження шоу», вони немов застрягли у стані невизначеності. Безплідність такої позиції дуже скоро дала знати про себе. Шістдесятники не виконали до кінця покладену на них історичну місію, вони не змогли об'єднати множинність ідей, думок, значень у програму практичних соціокультурних перетворень, що змогли би засвідчити новий етап цивілізаційного розвитку. Уже в середині 70-х вони розчинилися серед тих, хто звик жити в усталених і стабільних соціальних системах. Невдалий досвід шістдесятництва підготував появу нового покоління, котре помітно відрізнялося від нього життєвим настроєм.

За тими, хто народився наприкінці 60-х – початку 70-х років і на кінець 80-х – початок 90-х досяг повноліття, закріпилася назва «generation X». Своє «ім'я» нове покоління отримало завдяки відомому роману канадського письменника Дугласа Коупленда. У книзі «Покоління X» йшлося про життя молоді, якій на той час виповнилося 20 років. Ці діти демографічного вибуху у Північній Америці зрікалися батьківських цінностей, мало або зовсім не цікавилися політичним та суспільним життям, вище за будь-які об'єднання, у тому числі і сім'ю, ставили власне «Я». Здавалося б, що західна молодь йде вже давно знайомими шляхами: навчання, робота, сім'я, подальша професійна самореалізація, – однак її психологічний настрій виявився швидше мінорним, ніж мажорним. Для неї були характерні зневіра в будь-яких цінностях (що згодом переродилася на відвертий цинізм), «невизнання» авторитетів. Рання дорослість цього покоління дивовижним чином поєднувалася з демонстративним інфантилізмом. Усі ці риси доповнювалися душевним зламом, неможливістю з'ясувати для себе життєві пріоритети та визначитися з власною системою цінностей. «X-люди» вже не могли оцінювати життя із жвавою легкістю, як їхні попередники. Вони вже не сказали б, як шістдесятники, що «...реальність – це несерйозно, реальність – це паперовий тигр» (Долле). Ознаками нового покоління на Заході стали занепокоєння з приводу світоглядної невизначеності, депресивність, прагнення кудись подітися, «позбутися» реальності, яка не піддається ані розумінню, ані виправленню.

На цей раз соціальне дистанціювання та міжгенераційне відчуження у молоді відбувалося за рахунок відмови від участі у будь-яких формах суспільного буття, наслідування офіційних ціннісних настанов, але ця відмова носила не бунтарський, а конформістський характер. Щоправда, конформність у неї проявлялася у її зовнішній формі, тобто, коли вона має показовий характер, а збіг з думками оточуючих, прагнення не виділятися на загальному тлі насправді є лише прихованим конфліктом між власною позицією та суспільними пріоритетами. Психологічна дистанція з «іншими» у цього покоління проявлялася у гіпертрофованій зосередженості на собі, на власному «Я» і його потребах. Термін «покоління X», яким західні дослідники позначили цей новий соціальний феномен, прижився не тільки у Америці та Канаді, він став загальноновживаним, набуваючи у кожній країні своїх особливих значень.

Щодо «покоління X», яке зростало на теренах пострадянського простору, то у нього просто не було часу на властиві західній молоді рафіновані світоглядні пошуки, моральні сумніви та рефлексію. Вітчизняне «покоління X» – це ті, чиї 20 років прийшлися на момент розвалу СРСР. Їм треба було швидко пристосовуватися до нових умов життя, які стрімко змінювалися, пропонуючи зовсім інші правила соціальної гри. Для цього були потрібні й інші ціннісні орієнтири, риси характеру, ніж ті, що виховували за радянських часів. Для багатьох матеріальне благополуччя та банківський рахунок як його уособлення стають головним завданням у житті. Квартири (а краще шикарні дома котеджного типу за містом), машини, дачі на морському узбережжі – ось омріяна самодостатність вітчизняних представників «покоління X». Зазіхання на матеріальний достаток у них ніяк не були пов'язані з покращенням освітнього рівня, кропітким сходженням службовими сходами. Як свідчать соціологічні опитування молодих людей тих часів, освіта, кар'єра, навіть шлюб, народження дітей – все це відійшло у них на другий, а іноді й подальший план.

«Покоління X», або, як їх називали у нас, «діти перебудови» – це індивідуалісти, котрим байдужі політичні баталії, будь-які ідеолог-«ізми», інтелектуальні змагання. Агресивно-тоталітарний стиль їхнього виховання породив пасивно-агресивну молодь, яка самими дорослими була підготовлена до міжгенераційного відчуження. Своє невизнання соціальної реальності вона демонструвала уходом в андеграунд, приналежністю до неформальних об'єднань, відвертою націленістю на споживацькі цінності. Цей тихий бунт проти бюрократичного механізму тодішнього державного порядку молоді виразили через приєднання до стихійних неофіційних компаній панків, мажорів, фанатів, рокерів, металістів тощо.

Вже дорослі діти ніяк не могли вибачити ані вихователям, ані суспільству нав'язаної їм орієнтації на слухняність, безініціативність, виконавчу дисципліну замість самостійності, ініціативності, незалежності. Загальна тональність цього покоління – або безапеляційне звільнення від всього, що притаманно радянській дійсності, або «викриваюча» та їдко саркастична. Це настрої обрешених дітей, від яких батьки довго ховали правду та які своїми «дитячими питаннями» виводять їх на чисту воду. «Свою правду» вони знайшли у гонитві за матеріальними благами, самоствердженні шляхом боротьби за фінансове благополуччя. В той час на хвилі нових ціннісних тенденцій на поверхню соціальної дійсності вийшла череда «ідолів споживання»: поп- та рок-зірки, шоумени, теледіви, королеви краси, культуристи, астрологи, окультисти і т.п. Вони витіснили з соціального олімпу «партійну еліту» та «ідолів виробництва»: робітників-стахановців, голів колгоспів, прогресивних доярок, науковців, «інтелігентів в окулярах». Почалася так звана «зміна червоних знамен на червоні піджаки», відбувся відхід від «світу ідей» у «світ речей».

Очевидно, що таке устремління на власне «Я» («Его») було не тільки підкресленим індивідуалізмом, а певною мірою справжнім егоїзмом. Якими є наслідки? «Люди Х» стали відчужені не тільки від свого ближнього, але й від самих себе. Вони перетворили власне життя на товар і сприймають свої життєві сили як капітал, що повинен приносити їм максимально можливий прибуток у існуючих умовах ринку. Це покоління дезорієнтоване, позбавлене відчуття впевненості, сталості й цілісності саморозвитку при різноманітних видах життєвої активності. Його представники відчужені один від одного. Конформізм – це їхня головна ознака. Кожен гарантує свою безпеку тим, що не виділяється від інших думками, почуттями, діями. Однак, як ми вже відзначали, така тенденція мала місце не тому, що конфлікт з суспільством був вирішений на користь останнього, а тому, що він був загнаний вглиб. Саме тому це покоління самотніх, оскільки, прагнучи якомога менше виділятися з оточення, люди сповнювалися почуттям тривоги і провини, у результаті кожен залишався на самоті. Якщо шістдесятники емігрували за кордон, бо так відчували себе більш причетними до тих цінностей, що вони їх сповідували, то «покоління Х» – це «внутрішні емігранти», зосереджені на собі, на власних інтересах.

Раціонально-прагматичні орієнтири, що посідали провідне місце у їхній системі цінностей, не виправдали сподівань, навпаки, принесли їм розчарування. Сьогодні саме серед тих, кому тепер 30 – 40 років (і у нас, і на Заході), багато таких, що удаються до дауншифтингу, бо їм вже нема куди зростати, бо вони максимально реалізували себе у бізнесі, досягли матеріального достатку. Однак, здобувши такі бажані матеріальні блага, вони знов виявилися «обдуреними», оскільки не відчують цілісності буття. Вони нарешті усвідомили, що функціонально-інструментальний характер їхнього життя збіднює і спрощує особистісний потенціал, не залишає простору для духовно-морального наповнення, тобто самовдосконалення.

Саме така виключно діяльно-забезпечувальна природа самотворення, пріоритетна націленість на матеріальні цінності, схоже, викликає ефект відчуження у нового покоління, народження якого ми зараз спостерігаємо. Соціологи його умовно називають «покоління Y». Альтернативним є інше його визначення – «покоління міленіум» (тобто ті, хто зустрів своє 20-річчя на межі тисячоліть). Порівняно з «поколінням Х» вони зовсім інші. «Покоління нульових» (тих, хто зростав після 2000 року), безумовно, є поколінням перехідним, не тільки у сенсі чергової генераційної зміни, переходу людства у XXI тисячоліття, але й у плані його трансформації в новий якісний стан, пов'язаний з початком наступного етапу розвитку культури. Про це свідчать певні риси, характерні людям нової генерації. Панування сміхових настроїв серед молоді, поширення загального іронічного ставлення до життя у всіх його проявах – це яскравий приклад того, що ми вступаємо у період якісних змін.

На думку російського дослідника Н.А. Хренова, вільне функціонування у суспільстві сміхової стихії є яскравим підтвердженням відродження хаосу, який виступає безперечним показником перехідної епохи. У таких обставинах відроджується міфологічний спосіб світосприйняття та посилюється роль несвідомих впливів на ціннісні вибори людей. Сміхова стихія, яка є некерованою, несвідомою силою, опановує соціальне середовище, дозволяючи мінімізувати психологічні потрясіння, пов'язані з переходом суспільства у новий стан розвитку, та якнайшвидше адаптуватися до змін.

З точки зору цілого ряду дослідників (Х. Зедельмайр, П. Сорокін, А. Тофлер та ін.), з кінця XIX – початку XX століття і дотепер людство переживає найдовший у своїй історії перехідний період. Така безпрецедентна тривалість переходу пояснюється ними невизначеністю ціннісної стратегії, яка змогла б виступити відповіддю на виклики сучасності. Мова йде про необхідну відмову від будь-якої односторонності у виборі ціннісних настанов, пошуки балансу між ідеальним і матеріальним, чуттєвим і раціональним, духовністю, прагненням морального удосконалення і прагматизмом, здоровим глуздом. Тому поширення сміхових настроїв серед молоді можна сприймати як ознаку виходу у заключну фазу переходу, коли завдяки специфіці сміху як впливового комунікативного соціокультурного феномену відбудеться остаточна «підгонка» ціннісної моделі, яка буде визначати загальний напрямок розвитку людства у майбутньому. Чому саме молодь буде відігравати головну роль у цьому процесі? Соціологи пояснюють, що тут визначальними є її вікові особливості: вона емоційніша, динамічніша, вона більш незалежна і безпосередня у вираженні своїх почуттів. Отже, спробуємо дослідити умови зростання «покоління Y», його ціннісні пріоритети, що вимальовуються вже зараз, а також виявимо ті функціональні особливості сміху у перехідних станах суспільства, що дозволяють йому виступати як засіб для самоідентифікації нової генерації людей.

На думку західних соціологів, «покоління міленіум» вирізняється особливими умовами зростання. Його представники дорослішали в епоху нових технологій, що відбилося на формуванні їхніх характерних рис. «Мобільні» та «підсажені на Мережу», відкриті для атак мас-медіа, вони постійно перебувають на зв'язку з батьками, друзями, колегами, новою інформацією. На відміну від замкнутих на собі індивідуалістів попереднього покоління, вони більш відкриті для спілкування та відверті у прояві емоцій (найпопулярніші серед сучасної молоді неформальні субкультури «емо», «готи» є в першу чергу специфічним виразом емоційного стану їхніх прибічників, а вже потім – проповіддю певної «ідеології» групи). В цілому «ігреків» вирізняє готовність враховувати інтереси інших, працювати у команді за спільними правилами, їм властивий дух гри (не випадково рольові та комп'ютерні ігри серед пріоритетних видів дозвільної активності молодих). У розгляді будь-яких проблем вони вважають за необхідне участь кожного представника групи у пошуку важливих рішень, свідомо ставляться до колективних, групових, або субкультурних цінностей. Помічаючи недоліки та «слабкі місця» члена команди, вони акцентують увагу на тих його позитивних якостях, що можуть спрацювати на загальний результат їхньої взаємодії.

У своїй більшості «люди Y» – це діти демографічної кризи. Вони були довгоочікуваними і залюбленими дітьми. Родинне оточення асоціюється у них з душевним комфортом, станом повної захищеності та любові. Саме тому вони самі орієнтовані на створення сім'ї. За підсумками опитувань сучасної молоді сімейне щастя є одним з головних пріоритетів нового покоління.

Щодо специфіки становлення «дітей міленіуму» на пострадянському просторі, то вона зумовлена тим, що це покоління не має спогадів про соціалістичне минуле. Воно зростало, в основному, у достатку і комфорті, тому йому притаманна певна «буржуазність». Ліберально-демократичні цінності воно сприймає як належне і не хоче втрачати ці

«досягнення». Тому кар'єра для «нульових» – це джерело життєвого успіху, починаючи з фінансового забезпечення і соціального статусу, закінчуючи можливістю утримувати сім'ю. Як свідчать підсумки соціологічного опитування, що його проводив спеціальний російський фонд «Суспільна думка», про бажання якомога вище піднятися по сходинках службової ієрархії заявила майже половина учасників опитування. На другому місці у них сім'я (третина опитаних вказала на неї як на головну мету життя), освіта опинилася на третій позиції, а матеріальні цінності, які у «покоління Х» посідали перше місце, тепер займають лише четверте.

Директор цього проекту, доктор соціологічних наук Лариса Паутова так сформулювала головні підсумки дослідження «покоління Y»: «За дуже короткий час у молоді відбулася принципова зміна пріоритетів. «Ігреки» усвідомили, що гроші не самоцінні, як їх запевняли старші товариші. Звісно, успіх у житті для них також на першому місці, але більшість молодих з «покоління нульових» не готова заради професійного статусу жертвувати особистим щастям: можливістю створити сім'ю, народити та виховати дітей. Сім'я доповнює ідилістичну картину справжнього буржуа і логічно вписується у ланцюг «робота – машина – квартира – дача». На відміну від «іксерів», які приносили родинні цінності у жертву матеріальному успіху, «ігреки» намагаються гармонізувати обидві життєві стратегії – кар'єрне зростання та сімейне благополуччя. Тому до вибору професії та супутника життя вони ставляться особливо уважно.

Ще одна відміна від попередніх поколінь – бажання працювати на перспективу. Якщо «шістдесятники» та «покоління Х» хотіли змінити весь світ навколо або забезпечити свій власний рай моментально (адже негативно настроєні проти сьогодення, вони не могли довго чекати перемін на краще), реалізувати своє уявлення про ідеальні умови життя вони намагалися одразу, то «ігреки» таку життєву позицію сприймають іронічно. Це не значить, що вони відмовляються від усього того, з чим у них асоціюється соціальний порядок та індивідуальний успіх, але вони готові починати з нуля й рухатися до успіху поступово, працюючи на перспективу, навіть якщо починати з початку доведеться не один раз. Головне для них, щоб успіх у житті все ж таки настав.

Також слід зазначити, що іронічне ставлення молоді до політики зовсім не виключає обізнаності на політичних питаннях та участі у політичному житті своєї країни. За прогнозами соціологів, якщо теперішня криза затягнеться, політизованої молоді стане значно більше. Адже здоровий прагматизм зростаючого покоління просто примусить молодих людей займатися питаннями влади.

Соціологічні опитування демонструють також іронічну оцінку новим поколінням наслідків всесвітньої економічної кризи і дестабілізації у зв'язку з нею соціального середовища. Для представників «генерації Y» це лише перше серйозне випробування їхньої «дорослості», і вони ставляться до нього із здоровим азартом. Сьогодні молодь націлена не стільки бунтувати або «залягати на дно», поки все само собою вгамується, скільки, сприймаючи життєві обставини як даність, самостійно шукати вихід із складної ситуації. Вони вже усвідомили досвід батьків, які вірили в силу грошей, та упевнилися в тому, що матеріальні цінності не можуть бути відповіддю на всі виклики часу. З огляду на це молоді сприймають кризу як можливість проявити себе, знайти в собі щось нове, самобутне, реалізувати свої здібності, навіть якщо це не принесе миттєвого суперприбутку. Тобто для сьогоденних 20-річних більш важливою стає самореалізація, розвиток духовно-моральних якостей, можливість відчувати цілісність і повноту буття. Те, від чого у 80 – 90-і роки ХХ століття відмахнулися як від банальностей, знов стає актуальним: орієнтація на духовне життя, внутрішній світ. Духовна краса стає більш значущою, аніж краса фізична, зовнішність, одяг чи матеріальне становище. Хоча ніщо «земне», як зазначено вище, молодим також не чужо.

Важливо ще раз наголосити на тому, що фіксація своєї «іншості» у «ігреків» відбувається через іронічне ставлення до всіх життєвих проявів. Іронія дозволяє їм рухатися у рамках символічної шкали, полюсами якої є ідентифікація з тим, що оцінюється позитивно, та відсторонення від всього, що здається неприйнятним. При цьому вони не застосовують вкрай агресивних засобів самоствердження і не впадають в апатію. Саме специфіка іронічного ставлення до буття дає можливість їм утримуватися від радикальних проявів, оскільки іронія як різновид сміхового відношення з самого початку передбачає «миролюбиву нетотожність».

Іронічне ставлення до політики, економіки, сфери державного управління не пов'язане у «покоління Y» зі злом, насильством, засудженням та ворожнечею, як це укорінено у буденній свідомості. З точки зору більшості теорій сміху, іронічне ставлення до когось або до чогось – це не завжди «насмішка», «висміювання», пошук «посміховиська». Як стверджують дослідники сміху, «...аналіз фактів, що стосуються сміхової поведінки, демонструє чітку наступність, яка проявляється у миролюбивості, неможливості сплутати мирову агресію (якою і є іронія) зі справжньою, коли сміх націлений на відміну існуючої ієрархії, сталого порядку». Іронічний аналіз дійсності молодими – це швидше спосіб саморефлексії з приводу загального стану культури та соціальних ролей, що вони їх на себе примірюють. Ця «примірка» як пошук власної ідентичності, завдяки сміховому ставленню до життя, супроводжується у «ігреків» позитивними і життєстверджуючими настроями. Сміх у даному разі – це метакомунікативний знак, спрямований проти звичайних знаків, «контрзнак». За М.В. Бороденко, це знак звільнення від усього непотрібного. У цьому сенсі дійсно «...іронія слугує розмежуванню людей і груп». Адже ті, хто не розділяють подібної іронічності у ставленні до життя, ті, хто не готові відмовлятися від усього віджилого на користь нових способів світосприйняття, мають зовсім інші ціннісні настанови і життєві стратегії.

Іронія, як і сумнів, упевненість, подив, задоволення, здогад та ін., є інтелектуальною емоцією, бо вона має безпосередній зв'язок з вищим рівнем людської діяльності. Її функціональною ознакою є оцінка смислу різних явищ життя. С.Л. Рубінштейн, наприклад, у своїй рівневій класифікації емоційних процесів гумор та іронію помістив у найвищій рівень узагальнених світоглядних почуттів. На його думку, як соціальна емоція іронія є засобом самовизначення індивіда або соціальної групи, виявлення їхнього ставлення до того, що сприяє або ж перешкоджає задоволенню їхніх потреб, досягненню життєвого успіху. Насправді, іронічне ставлення до життя розкриває конфлікт між видимою перевагою, зверхністю явища і його об'єктивною неспроможністю. Чим глибший цей конфлікт, тим виразнішою стає іронія. Між тим іронія не націлена на знищення того, що оцінюється як негативний момент. Іронічне ставлення до життя дозволяє передбачати наявність в кожному явищі, процесі чи окремій особі позитивних і негативних рис. Тому сам факт іронічного оцінювання дійсності з самого початку є ознакою свідомого переживання індивідом чи групою свого ставлення до світу. Іронія в силу своїх якостей дозволяє, з одного боку, критично оцінювати будь-які негативні прояви життя, а з іншого, вона залишає право за тим, хто іронізує, не зрікатися об'єктів критики беззастережно. Так, на відміну від бунтарськи настроєного «покоління 60-х» та «покоління X» з його конформістськими проявами, «Y-люди», хоча і ставляться до життя іронічно, однак це не означає негативно або несерйозно, навпаки, їх вирізняє оптимізм, цілеспрямованість, діловитість, організованість, чітке розуміння кінцевого результату їхніх життєвих зусиль. В цьому неабияка заслуга сміху як загальнотерапевтичного засобу, який пом'якшує стресові стани, пов'язані з переходом у нові умови життя.

Звичайно, можна сказати, що будь-яка зміна поколінь так чи інакше пов'язана з іронічною оцінкою попереднього покоління, його життєвого стилю, смаків, світоглядних оцінок. Достатньо згадати хрестоматійний роман І.С. Тургенева «Батьки та діти». Однак

тільки у перехідні часи іронізування перетворюється на масове явище, коли його носіями перестають бути лише нігілісти, інтелектуали, дисиденти, письменники або маргінали. Під час переходу іронія не інституалізується через спеціальні види діяльності – критику, філософування, художні види творчості тощо, а стає виразом вільного функціонування сміхових настроїв у суспільстві. Наскільки можна стверджувати, що у цій сфері в перехідних станах відбуваються переміни? Очевидно, що коли змінюється соціокультурна ситуація, також змінюється і соціальна психологія, відповідно, трансформації зі сміхом відбивають колективні настрої. «Емоція опановує нас, ми можемо сміятися, тому що сміються навколо нас, але лише за умови, що ми ототожнюємо себе з тим, хто сміється. У протилежному разі ми залишаємося байдужими або навіть роздратованими». Можна констатувати, що психологічне дистанціювання за допомогою сміху є несвідомим механізмом сприйняття себе і співвідношення себе та інших на підставі певної групової ознаки або особливого ставлення до життя, які оцінюються як «свої» чи «чужі». При цьому іронія виконує функцію соціального медіатора, завдяки якому стає можливим поєднання цінностей існуючої світоглядної системи, які оцінюються як прийнятні, з новими, тими, що їм не знайшлося місця у старій ціннісній ієрархії.

Слід відзначити, що іронія активно розповсюджує свій вплив і сигналізує про смисл подій, які ще не настали або вже відійшли в минуле, тому вона часто виникає у зв'язку з образами як пережитих, так і уявних ситуацій. Видимо, іронічна налаштованість на сприйняття життя новим поколінням є показником того, що воно не може уявити своє майбутнє в обставинах, притаманних сьогодні, тому намагається ці обставини поступово змінювати, не вибиваючи вже наявного соціокультурного фундаменту з-під каркаса нового світу. Можливо, такий шлях для представників «покоління 60-х» та «покоління X» з їхнім бунтівним духом і жагою моментальних перемін здається скучним і передбачуваним, однак він виявляється абсолютно збіжним з тими тенденціями, які, за прогнозами футурологів, стануть ключовими у майбутньому розвитку людства.

За концепцією Т. Пітерса, Б. Стоукса, Р. Уотермена, Е. Шумахера, у наступному тисячолітті соціальна інженерія буде будуватися саме за методом «часткових», «поетапних» змін соціальних систем та інститутів. Своєрідною відповіддю на глобальні проблеми людства, що так стрімко поширюються і заглиблюються, як вони вважають, стане так званий метод «малих справ». Це спосіб розв'язання конкретних проблем і завдань, в основі якого лежить «...необхідність самореалізації особистісних якостей, талантів, даних людині природою і Богом». Йдеться про пріоритет таких цінностей, як автономність і самовираження особистості, вільний час і дозвілля, приватне життя. Така ціннісна переорієнтація відкриває тенденцію переходу прагнень людей зі сфери володіння («мати») у сферу самовизначення («бути»).

Автор роботи «Розумна революція» Ж. Еллюль також вважає, що ми вступаємо у «інформаційно-технічну цивілізацію», і, відповідно, вже зараз можна спостерігати формування нових соціокультурних цінностей, які дозволять людині по-новому осмислити сенс життя і своє місце в цивілізації. «Прогрес цінностей», з його точки зору, буде оцінюватися не якимись суспільно-економічними змінами, а з позицій розробки таких цінностей, що розкриють можливість кожному подивитися на своє життя як на джерело самореалізації й самовираження. Відбудеться усебічне розгортання індивідуального потенціалу людини, диверсифікованість занять, тобто руйнування спеціалізації, однобічності в професійній підготовці, відмова від кар'єрних змагань на користь максимального прояву творчих здібностей, самобутніх талантів кожного члена суспільства, ствердження самоцінності її приватного життя.

У цьому контексті іронічний настрій нового покоління виглядає абсолютно виправданим з огляду на загальні цивілізаційні процеси, оскільки така позиція надає молодим можливість, з одного боку, дистанціюватися від того шляху, що їм йшли їхні попередни-

ки, а з іншого, демонструвати готовність змінювати світ поступово, без революційних потрясінь та соціальних катаклізмів. Сміхове ставлення до життя, завдяки особливостям сміху як соціального медіатора, дозволяє витримати певний баланс між, здавалось би, непримиренними ціннісними орієнтаціями: духовно-моральними устремліннями, зосередженістю на світоглядних питаннях, пошуку цілісності й повноти існування та вирішенням інструментальних завдань, практично-матеріальними, прагматичними інтересами.

Висновки

Загальні тенденції динаміки ціннісних орієнтацій у сучасному суспільстві можуть бути розглянуті крізь призму зміни поколінь, міжгенераційного відчуження та вивчення способів їхньої самоідентифікації. Особливого значення у зв'язку з цим набувають процеси, що охоплюють ціннісну свідомість молодих людей. Саме молодь уособлює у собі найближче майбутнє будь-яких суспільств, адже молоді є потенційною інтелектуальною, економічною, політичною, культурною елітою їхніх держав.

Як показало наше соціально-філософське дослідження, навіть у період рівномірної еволюції соціуму ціннісні орієнтації постійно перебувають у стані нехай повільної, але помітної трансформації. А у часи докорінної ломки традиційних ціннісних настанов ці зміни можуть набувати неконтрольованого та стихійного характеру. Тобто за таких умов наглядно активізується соціальне несвідоме, яке впливає на характер самовизначення як окремих суспільних груп і спільнот, так і соціуму взагалі. Через такі реалії суспільного буття виникає та збільшується об'єктивна соціальна дистанція між представниками різних поколінь, що, у свою чергу, призводить до виникнення дистанції психологічної. Самоідентифікація кожного нового покоління проходить, з одного боку, за рахунок дистанціювання завдяки несвідомому механізму сприйняття та співвідношення себе на підставі групового членства або певної ознаки чи особливості за шкалою «ми» – «вони», а з іншого боку, через самоототожнення з певними цінностями, які визнаються як «свої» та вирізняються характерною спрямованістю, націленістю на реалізацію певних життєвих стратегій.

Аналіз зміни трьох останніх поколінь демонструє поліваріантність соціально-психологічного дистанціювання. Воно може відбуватися у формі інверсії, тобто свідомої відмови від цінностей-ідеалів попереднього покоління. Тоді загальний психологічний настрій несе на собі відбитки негативного ставлення до існуючих соціальних обставин і супроводжується відповідною емоційною забарвленістю і ставленням до світу соціальних відношень: або бунтівними настроями, нігілізмом, підкресленим ідеалізмом, прагненням активних дій (як це відбувалося у «покоління шістдесятих»), або конформізмом, націленістю на матеріальні цінності, індиферентністю, підкресленим індивідуалізмом (як у «покоління X»). Неспроможність кожного нового покоління вписатися у прокрустове ложе старої світоглядної системи, сталих соціальних форм провокує песимізм, апатію, ворожнечу, неприязнь, депресію, конфліктність тощо. Різке неприйняття наявного соціального досвіду, революційні настрої або мовчазлива відмова жити за існуючими соціальними правилами призводить до різновекторності суспільних зусиль, конфлікту цінностей, соціальної аномії, емоційної втоми. В таких обставинах виникає необхідність подолання крайностей, пошуку спільних цінностей, визначення життєвих пріоритетів, які б поділяли всі члени суспільства. Саме в моменти соціокультурного становлення, коли перехідний період входить у стадію завершення і вже вимальовуються контури майбутньої світоглядної системи, але ще не розставлені головні акценти, відроджується міфологічний спосіб світосприйняття, активізується соціальне несвідоме. Будь-яка аномія (Е. Дюркгейм), тобто деформація

або руйнування нормативної системи та солідарних уявлень суспільства – локальна або масштабна, короткочасна або тривала – відроджує, здавалось би, віджилі соціальні форми та виносить їх на поверхню. Відбувається це тому, що попередня, звична і внаслідок цього раціональна картина світу перестає бути релевантною для нової ситуації, і тому несвідоме бере на себе функцію її пояснення.

У завершальній стадії переходу виникає необхідність у медіації, яка сприяла би примиренню різних ціннісних уподобань у межах однієї світоглядної системи. Тому, як правило, у перехідний час активізується сміхова стихія, оскільки вона виступає як сила, що по своїй природі має двоїстий характер: руйнуючий та відтворюючий. Нове покоління, що з'явилося не просто на межі тисячоліть, але й на межі двох соціокультурних світів (індустріального та постіндустріального), несвідомо стало колективним носієм такого способу самоідентифікації як іронія. Сміхове ставлення до життя як стихійний прояв несвідомого дозволяє молодим людям безболісно перенести подвійне навантаження: пережити властиву всім поколінням кризу перехідного віку, корінну ломку інфантильних стереотипів, тяжку адаптацію до швидкоплинних умов соціального оточення та покладену на них історичну місію – стати першою генерацією людей, що розпочала нову еру соціокультурного та цивілізаційного розвитку людства.

У цьому контексті важливо відзначити, що стихійні сміхові прояви, загальна іронічна тональність «покоління Y» не є випадковістю. Вільне функціонування сміху є невід'ємним атрибутом переходу суспільства. Як ми дослідили, іронія нового покоління не є виразом несерйозності, зневажливості, навпаки, вона в силу своєї специфіки виконує цілу низку важливих соціальних функцій: світоглядну, оцінювальну, регулюючу, адаптаційну, терапевтичну, комунікативну, медіаційну. Звертаючи увагу на відродження міфологізованих схем регулювання суспільства в перехідних станах, можна розцінювати «покоління Y» як колективного трікстера. Цей міфічний персонаж, як висловився К. Керенї, є фігурою репрезентативною для перехідного часу, оскільки його головною функцією стає невизнання будь-яких меж і їх подолання. К. Леві-Строс також писав про роль трікстера як медіатора між світами. У міфологічних сюжетах трікстер виступає як суперечлива постать: він і персоніфіковане уособлення сміху, що гострими глузливими оцінками руйнує і нищить все віджиле та усталене на своєму шляху, і культурний герой, здатний кипучою творчою енергією, натхненням, силою уяви створити нову дійсність, новий культурний світ.

Чи допоможе «поколінню Y» загальний іронічний (сміховий) настрій знайти ту міру між розумною руйнацією старого та ствердженням нового, що дозволить говорити не просто про чергову зміну поколінь, а про переформатування ціннісного коду людства та справжню зміну епох? За свідченнями соціологів, повноцінну відповідь на це питання можна буде дати лише через 15 – 20 років, коли проявить себе наступне покоління і з'являться підстави для підведення певних підсумків самореалізації «генерації міленіум». Однак вже сьогодні є привід для перших оцінок. Той факт, що «...на зміну патерналістським та якоюсь мірою інфантилістським настроям приходить усвідомлення необхідності перш за все власних зусиль», спостерігається «відмова від спроб радикальними мірами модернізувати соціальну дійсність і невизнання революції як способу покращення суспільних реалій», дає підстави констатувати збіг ціннісних стратегій молоді з тими найближчими перспективами розвитку людства, які розкривають перед нами спеціалісти з філософського прогнозування.

Отримані у нашій роботі результати дозволяють по-новому оцінити ті світоглядні процеси, що відбуваються зараз у соціокультурному просторі, та вплив на них «покоління Y». Дослідження способів самоідентифікації останніх трьох поколінь продемонструвало

безумовну соціальну та культурну виправданість іронічного ставлення молоді до самої себе та до всіх проявів суспільного життя, особливо у перехідних станах суспільства, коли посилюється активність несвідомих чинників цілепокладання та самовизначення. У цьому зв'язку подальшими кроками у вивченні цієї проблематики можуть бути дослідження окремих шляхів самоствердження молодих через участь у політичних, творчих об'єднаннях, неформальних субкультурних угрупованнях, специфічні види дозвілля тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Запесоцкий А.И. Молодежь в современном мире. Проблемы индивидуализации и социально-культурной интеграции / Запесоцкий А.И. – М. : Просвещение, 1996. – 296 с.
2. Вишневский Ю.Р. Студент 90-х – социокультурная динамика / Ю.Р. Вишневский, В.Т. Шапко // Социологические исследования. – 2000. – № 2. – С. 56-64.
3. Морозов В.В. Противоречивость социализации и воспитания молодежи в условиях реформ / А.И. Морозов, А.П. Скрыбов // Социально-политический журнал. – 1998. – № 1.

О.В. Мальцева

Generation Y: ироническое отношение к жизни как способ самоидентификации нового поколения

В статье определяются особенности социального и психологического дистанцирования нескольких последних поколений на основании их самоидентификации с различными системами ценностей и жизненными стратегиями, обозначены источники и характерные черты смехового (иронического) отношения к социокультурной действительности у новой генерации людей, а также возможные последствия этого явления.

O.V. Maltseva

Generation Y: Irony as Method of Selfidentification of New Generation

In the article the features of social and psychological distancing of a few last generations come to light on the basis of their selfidentification with the different systems of values and vital strategies. Sources and personal touches of laughing attitude are in-process exposed toward social reality at the new generation of people, and also possible consequences of this phenomenon.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2009.